

szor támad távolság, s nem könnyű megmondani, mikor visz valóban új csapásokra a mű, és mikor zsákutcába.

Helyzetünk azonban szerencsésebb, mint látszik. A Symposion első nemzedéke beérőben van, s ez azt jelenti, hogy közülük a legjobbak a letisztulás lehetőségeit keresik. Ez a folyamat irodalmunk egészére kihathat, ha a kritika méltó partnernek bizonyul, s arról, ami történni fog, felelősen, okosan és emberi nyelven mondja el az igazságot.

DÉR ZOLTÁN

KORSZERŰ IRODALOMSZEMLÉLET — KORSZERŰ IRODALOMTANÍTÁS

Az irodalmi esztétikum és forradalmiság kérdéscsoportjához szorosan hozzátartozik az irodalomtanítás kérdése is. Ha az irodalomban az elkötelezettség, a forradalmiság bonyolultabban, áttételesebben jelentkezik, vajon az olvasóvá nevelés rendszere tarthatja-e továbbra is régi pozícióit, megmaradhat-e egyszerűsítései, sztereotípiái langyos keretei között? Ha ugyanis bizonyos beleenyugvással kezeljük azt a tényt, hogy a tanítás tartalma és módszerei mindig a valóság mögött haladnak, bizonyos kettősség alakul ki, melynek elemei jelen vannak szűkebb környezetünkben is. Egyrészt irodalmunk és irodalomtudományunk a legfrissebb európai és hazai irodalmi áramlatok, alkotói erővonalak szellemében formálódik, másrészt az olvasóvá nevelés s vele együtt az olvasók zöme egy túlhaladott ízlést képvisel. Ez utóbbi legkézzelfoghatóbb megjelenési formája a bonyolultabb irodalmi alkotóformák előtti értetlenség vagy súlyosabb esetben annak elvetése, a priori elzárkózás minden fokozottabb szellemi erőfeszítést, koncentrálttságot igénylő olvasói hozzáállástól.

A nevelés — az irodalmi nevelés is — minden korban osztályjellegű volt. Mi sem tagadjuk, sőt hangsúlyozzuk nevelésünk osztályelemeit. Tartalmát legfrissebben a JKSZ X. kongresszusa határozta meg. Szellemében irodalomtanításunkra az a feladat hárul, hogy a nevelés folyamatában az ifjúság személyiségjegyei kialakításában vállaljon nagyobb szerepet. Ezek közül a személyiségjegyek közül elsősorban az esztétikum iránti érzékenységet és az etikai jegyeket emelném ki.

Nevelési elképzeléseink azonban hazai talajból, sajátos társadalmi fejlődésünkől fakadnak. Nem a manipulált társadalmi egyed az embereszményünk. Az ifjúságban olyan személyiségjegyeket óhajtunk kialakítani, melyek birtokában bele tud illeszkedni az öngazgatású szocialista társadalom megfelelő struktúráiba, el tudja látni társadalmi feladatait és élni tud öngazgatási jogaival. Ezekhez a feladatokhoz azonban nem »kész« szakemberek képzése szükséges, hanem olyan társadalmi egyed, aki a tudományos és műszaki forradalom szükségleteinek megfelelően képes akár önállóan is eljutni a gyorsan halmozódó új ismeretekhez.

Ha az olvasóvá nevelés folyamatában szakítunk a tételességgel, ha sikerül felszámolnunk a dogmatikus maradványokat, jelentősen hozzájárulhatunk a folyamatos önképzés igényének kialakításához. Ehhez azonban nem prelegáló tanárra és befogadásra berendezkedett tanulóra van szükség.

Az új általános és középiskolai tanterv olyan művelődési anyagot jelöl ki az irodalomtanítás számára, amely biztosítja annak lehetőségét, hogy fiatalágunk főleg a kortárs irodalmat ismerje meg. Ezt a tényt rendkívül fontosnak tartom, mivel esztétikai célkitűzéseink mellett éppen ez az irodalom biztosítja azokat az elemeket, melyeken az új, szocialista erkölcsiség formálódhat.

Negyvenezer általános iskolásunk és tízezernyi középiskolásunk számára alig vált megközelíthetővé a kortárs irodalom. Általános iskolásaink jobbra megrekedtek a két háború közti irodalomnál, a középiskolások közül is csak a legjobbak barátkoztak meg a háború utáni irodalom legkiválóbb alkotásaival. De ez is szinte teljes mértékben a költészetre vonatkozik. A prózában még nagyobb a lemaradás. Szinte a századfordulóig kell visszamennünk, ha a prózairók olvasottságát vizsgáljuk.

Minden azzal a következménnyel járt, hogy más okok mellett tanári utasítás nélkül nem vásárolja a hazai irodalmi folyóiratokat, nem kíséri az irodalmi élet eseményeit. Talán a legdöbbenetesebb, hogy kiterelvényesülő vajdasági irodalmunk az olvasói köztudatban a peremre szorult. Nem lokálpatriotizmusból sajnálkozom. Irodalmunk kitermelte a maga értékeit, s értékénél fogva kell hogy az olvasó rangsorolásában elfoglalja az őt megillető helyet.

A fennálló helyzetért felelősek vagyunk mi, pedagógusok is. Engedtük kifejlődni vagy továbbélni a tévhitet, hogy a vajdasági irodalom eleve alacsonyabb minőségű, mint a klasszikus irodalom. Néha ciknos kacsinással vagy félkézzel végzett munkával fokoztuk is az irodalmunk iránti meg nem értést vagy idegenkedést.

A neveléstől azonban nemcsak tartalmában, tárgyában várunk újat. Még inkább kívánatos, hogy felfogásunk, módszereink legyenek fogékonyabbak az új iránt. Az új befogadása nem lehet társadalmi manipuláltság következménye. Az irodalomtudomány legújabb eredményei messze elől haladnak tanítási gyakorlatunk előtt, tehát a lemaradást kell kényszerű módon behoznunk. Másrészt a társadalmi elvárások kielégítése is az új módszereket igényli.

Miben nyilvánul meg a vélt vagy valóságos lemaradás az irodalomtanításban? A passzivitásra kényszerített tanuló jelenlegi helyzete elvitathatatlan. Ez az állapot azonban következménye tanítási eljárásainknak, melyek jellemzője a tanuló képességeit lebecsülő felfogás, a kényelmes minimalizmus.

Neveléstudományunk azt tartja, hogy valódi pedagógiai szituáció csak akkor alakulhat ki, ha az ismeretekhez a tanár és tanuló egyenrangú tevékenységével jutunk el. Ennek ellenére a gyakorlat eddig mégis úgy alakult, hogy a fő információforrás a tanár, akinek a didaktikai erőfeszítései jobbra arra irányulnak, hogy az iskolában töltött időt arra használja fel, hogy előkészítse a tanulókat a lényegileg otthon végzendő teendőkre, azaz a lecke, a lektúr megtanulására. A készen kapott ismeretdózisok így felszínesek és rövid életűek lesznek. Az irodalomtanítás viszonylatában pedig nem is az ismereteken, hanem a készségeken és a szokásokon lenne a hangsúly.

Abbeli félelmünkben, hogy a tanuló képtelen összetettebb szellemi tevékenységre, általában mindent közlünk az irodalmi alkotásról, és lelkiismeretesen számon is kérjük tanítványainktól a készen talált nézeteket. Megállapítjuk

a mű cselekményét, és igyekszünk eljutni az eszmei mondanivalóig. Mindezt az ellenőrzés folyamatában reprodukáltatjuk.

Mi történik akkor, ha nincs cselekmény, vagy az eszmei mondanivaló bonyolult, áttételesen jelentkezik, az alkotás öntörvényei bonyolult szövevényében? Ilyenkor jelentkezik az egyszerűsítés, a vulgáris aktualizálás vagy önkényes belemagyarázás. Következésképp a tanulóban sekélyes közhelyek, sivár szölamok maradnak.

Nem járnánk messze az igazságtól, ha a fenti jelenségeket általánosítanánk irodalomtanításunkra. Azonban biztató, hogy a tanárok kisebb csoportja elégedetlen ezzel a megoldással, és keresi a helyes megoldás útját, kísérletek történnek a jelenlegi helyzet feloldására. Ezeket a kezdeményezéseket kell biztató szóval serkentenünk és általánossá tenni a gyakorlatban.

A kiutat a jelenlegi helyzetből abban látom, hogy irodalomtanítási gyakorlatunkban fokozottabban a tanuló szellemi fejlettségéhez igazodunk. A legújabb neveléslélektani kutatások ugyanis arra mutatnak rá, hogy a tanuló mélyen képességei alatt kénytelen tevékenykedni az iskolában. Indokolatlan tehát félelmünk, hogy a tanuló képtelen megközelíteni az irodalmi alkotás esztétikai elemeit, illetve azt az erkölcsiséget, melyet az irodalmi hősök képviselnek.

Az irodalmi alkotás jellegéből következően és a meglévő ismeretek birtokában, egyre fokozva a követelményeket, ki kell alakítanunk a műelemzés jártasságát a tanulóknál. Minden iskolai fokozaton műfajonként modellt kell állítanunk a tanuló elé, hogyan közelítheti meg és hogy mélyedhet el az alkotás egyre mélyebb rétegeiben. Tehát az olvasó ne maradjon csak a cselekmény szintjén, hanem egyre összetettebb irodalmi élmény igénylőjévé váljon.

A költészet esetében fokozatosan az akusztikai, grammatikai és képi réteg tudatos feltárását végezzük el, hogy a tanuló birtokba vehesse az alkotás harmóniáját. Csak a szerkezeti elemek felfedeztetése segítheti a tartalomhoz; így idézhető fel benne mint olvasóban a költőével adekvát érzélem. Ha értője lesz a formai megoldásoknak, akkor szüntethető meg benne az idegenkedés a bonyolultabb kifejezési formák iránt.

A prózai alkotások elemzésekor rá kell döbentenünk a tanulót, hogy — jóllehet a prózában a referenciális és konatív funkció képezi a hatás főcsatornáit — az alkotásban az objektív valóság visszatükröződése nem egy az egyhez történik. Jelen van az írói szubjektum is, az alkotó szándékai, vágyai, ugyanakkor mozgósító erővel van az olvasóra: a befogadó tudata megváltoztatására vagy konzerválására törekszik.

Az irodalmi alkotás és az általa tükrözött valóság bonyolult láttatása kímélhet meg bennünket a sematizmustól, másrészt segítheti elő azoknak az erkölcsi értékeknek a kimunkálását, melyek jellemző jegyei az öngazgatási szocialista társadalmunk tagjának. Az irodalmi mű csak abban az esetben teljesíti mozgósító erejét, ha a maga összetettségében jelentkezik, és az egyértelműség mellett a társadalom ellentmondásosságáról is tudósít.

Elkerülhetetlenül elfogulttá és egyoldalúvá válnék, ha az olvasóvá nevelést kizárólag az iskolától, az irodalmi neveléstől várnám. Kétségtelen, hogy az iskola sokat tehet ennek érdekében, de nem mindent. Az olvasók tömegeinek nevelésében döntő tényező az irodalomkritika.

Az itt elhangzottakból megállapíthatjuk, hogy a hazai magyar műbírálattal sokat fejlődött, de nem mentes bizonyos fajta szubjektívizmustól. Bírálói szemére vetették, hogy túlságosan elvont. Sőt elhangzott az a nézet is, hogy a strukturális szempontú kritika egyenesen érthetetlen.

Szerintem a strukturális irodalomkritika nem jellemzője vajdasági irodalomtudományunknak. Bár általánosabb tendenciával jelentkezne, mert általa kiküszöbölődhetne a kétségtelenül jelen levő szubjektív hozzáállás. Benne biztosítva látom a tárgyilagos, tudományos, egyéni és csoportérdekeken túllépő megközelítési módot. Éppen irodalmi termésünk formai elemeinek feltárása szolgálná azt a célt, hogy az olvasó felfedezhesse az igazi értékeket, vagy eltűnjön belőle az idegenkedés az új formai megoldások iránt.

Társadalmi fejlődésünk és valóságunk nem egyenes vonalú. A társadalmi valóság bonyolultsága tükröződik az egyén tudatában is. Életérzésünk igen összetett, ellentmondásos, és az irodalmi alkotás mivedt a legtöbbször bonyolult szerkezeti vagy formai megoldásokkal fejezi ki. Ez az állapot viszont a kritikától is többet igényel az egyszerű könyvismertetésnél: a vizsgálódás eszköztárának is az alkotás jellegéhez kell idomulnia. Tehát nem elvetendő, hanem serkentendő az az irányzat, amely a szenvtelenség, tárgyilagosság biztosítása érdekében összetettebb eszközrendszerrel vizsgálja irodalmi termésünket.

Örvendetesen megnőtt értéke az utóbbi években a vajdasági prózának. Néhány regényünk mind a kritika, mind az olvasók részéről nagy visszhangot keltett. Ezt különösen jelentősnek tartom abból a szempontból, hogy nagyobb hatással vannak az olvasók körében. Elsősorban mozgósító erejükre gondolok. Cselekményük, szereplőik hazai talajból fakadnak: hozzánk szólnak, bennünket segítenek önvizsgálatunkban, eligazodni problémáinkban.

Kedvezőnek tartom, hogy fokozatosan múltunk is megjelenik a vajdasági prózában. A múlt feltárása azonban még mindig nem elég intenzív. Dózsa seregeiben magyarok, szerbek egyaránt harcoltak; de váltva küzdöttünk a forradalmi munkásmozgalomban is, a társadalmi forrdalomban, a nemzeti felszabadulásért is. Ez utóbbi mégsem hozta meg a maga irodalmi értékeit a prózában. Csak egy példát említenék: a Petőfi-brigád tettei vagy harcosai nem hatnak ihlető módon prózaíróinkra. Vagy nem izgalmas vizsgálat alá venni annak az agrárproletár tömegnek az érzéseit, amely a felszabadulás első dermesztő heteiben kereste önmagát az új társadalmi rendszerben, és fegyverbe állt társadalmi jussa védelmében?

Közelmúltunk és a magyar munkásmozgalom legragyogóbb tette volt az. Vizsgálatával adósak vagyunk, bár hozzájárulhatnánk vele a népek és nemzetiségek évszázados társadalmi és szellemi kölcsönhatásának tudatosításához.

HORVÁTH MÁTYÁS

BOSNYÁK ISTVÁN:

Egyetértek e tanácskozás kibővítésének ötletével, de nem tudok elképzelni egy valamelyest is hatékony eszmecekerét oly módon, hogy a bármennyire is kompetens emberek sokasága leül reggel s estig »megtárgyalja«, »tisztázza«, elvileg »megoldja« kultúránk minden égető, időszerű problémáját. Ha az Üzenet